

МРНТИ 15.21.21.

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.20>

Г.Е. Кожабергенова¹

¹Тараз мемлекеттік педагогикалық университет

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІНІҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУЫ МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада психологиялық – педагогикалық практикум барысында студенттердің өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуын қалыптастыру тәсілдері қарастырылған. Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуын қалыптастыруға бағытталған семинардың құрылымы мен мазмұны сипатталған және жұмыс барысында жүзеге асырылатын әдістер ұсынылған: өзін – өзі диагностикалау, өзін-өзі талдау, өзін-өзі бақылау, рөлдік ойындар, ойын жаттығулары. Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби өзін-өзі тануының танымдық және аффективті компоненттерінің қалыптасу деңгейінің өсу динамикасы ұсынылған.

Түйін сөздер: кәсіби өзін – өзі тану, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту.

Г.Е. Кожабергенова¹

¹Таразский государственный педагогический университет

ФОРМИРОВАНИЕ САМОПОЗНАНИЯ И САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье рассмотрены приемы формирования самопознания и саморазвития студентов в ходе психолого-педагогического практикума. В статье описана структура и содержание практикума, направленного на формирование самопознания и саморазвитие будущего учителя начальной школы и представлены приемы, реализуемые в процессе работы: самодиагностика, самоанализ, самонаблюдение, ролевые игры, игровые упражнения. Представлена динамика роста уровня сформированности когнитивного и аффективного компонентов профессионального самосознания будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: профессиональное самосознание, самопознание, саморазвитие.

G. E. Kozhabergenova¹

¹Taraz statepedagogical University

FORMATION OF SELF-KNOWLEDGE AND SELF-DEVELOPMENT OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Abstract

The article describes the methods of formation of self-knowledge and self-development of students in the course of psycho-pedagogical workshop. The article describes the structure and content of the workshop aimed at the formation of self-knowledge and self-development of the future elementary school teacher, and presented methods implemented during operation: Self-diagnosis, self-examination, self-observation, role play, game exercises. The dynamics of growth in the level of formation of cognitive and affective components of professional consciousness of the future teachers of primary school.

Keywords: professional self-awareness, self-knowledge, self-development.

Қазіргі уақытта өзін-өзі тануға, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі реттеуге қабілетті болашақ маманның жеке басын қалыптастыру жоғары мектептің маңызды міндетіне айналууда. Қазақстанда өркениетке бастар жолдың бастауы – мектеп десек, мектептің басты тұлғасы, жүрегі – мұғалім. Мектеп жұмысы мен оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға – ұстаз, ал ұстаз заман талабына

сай болуы үшін – әрқашан ізденуді, білімдерін жетілдіруді, жан-жақты, білікті,білімді болуды талап етеді.

Кәсіби өзін-өзі танудың қалыптасу деңгейі болашақ мұғалімнің жаңа әлеуметтік ортаға ену қарсаңында әсіресе маңызды, өйткені кәсіби қызметтегі сәтті бейімделу мен өзін-өзі дамыту оған байланысты. Кәсіби өзін-өзі тану адамның өзін-өзі тануының бір бөлігі бола отырып, адамның мінез-құлқын анықтайды, оның кәсіби қызметінің бағытын, таңдау жағдайындағы мінез-құлқын, өз қызметін жоспарлау және болжау, кәсіби қызметтің нәтижелерін бағалау қабілетін анықтайды.

«Студенттердің» – «Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің» кәсіби өзін – өзі тануын біз, өзімізді тану процесі, өзіміз туралы түсінік қалыптастыру, оқу және кәсіби қызмет жүйесіндегі өзіне деген көзқарас пен өзін-өзі реттеуді дамыту, қарым-қатынас және жеке тұлға ретінде түсінеміз.

Кәсіби өзін – өзі тануды қалыптастыру мәселесін теориялық зерттеу бізге өзін-өзі тану-бұл өзін-өзі тану нәтижесінде алынған білімнің неғұрлым жалпыланған сипатында, олардың сыртқы сипаттамалардан оның мәні туралы ұғымдарды қалыптастыруға көшуімен және өзін-өзі тану әдістерін жетілдіруде, күрделендіруде көрінетін интегралды бағыты бар күрделі, көп деңгейлі процесс деген қорытындыға келді [1].

Өзін-өзі тану процесі кәсіби өзін-өзі танудың танымдық компонентінің динамикалық құрамдас бөлігі болып табылады. Өзін-өзі тану процесінің барысы мен дамуының нәтижесі-өзін-өзі тану жүйесі,

өзін-өзі

бейнелеу.

В.Г. Мараловтың, Л. М. Митинаның пікірінше, өзін – өзі тану және өзін - өзі дамыту әдістері мен әдістерінің қалыптаспауы субъект туралы өзін-өзі бейнелеудің жалпыланған жүйесін-өзін-өзі кәсіби бейнелеудің пайда болмауына әкеледі, оны адам сенімсіздік немесе керісінше өзіне деген сенімділік ретінде сезінеді [2]. Мұның салдары-өзін-өзі бағалаудың төмен немесе шамадан тыс болуы, өзін-өзі растау мен өзін-өзі танудың жеткіліксіз тәсілдерін таңдау.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау негізінде біз болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби өзін-өзі тануының компоненттік құрамын анықтадық. Өзі туралы жалпыланған идеялардың болуы – Өзін-өзі кәсіби бейнелеу, өзін-өзі бағалаудың жеткіліктілігі кәсіби өзін-өзі танудың танымдық және аффективті компоненттерінің көрсеткіштері болып табылады. Демек, студенттердің өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту әдістерін игеруі бойынша мақсатты жұмысты ұйымдастыру кәсіби өзін-өзі танудың танымдық және аффективті компоненттерінің қалыптасу деңгейінің өсуіне де, тұтастай алғанда кәсіби өзін-өзі тануды қалыптастыруға ықпал етеді [3].

Біз өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамытуды қалыптастыруға негізделген жұмысты ұйымдастырып, педагогикалық үдеріс практикумына енгіздік. Қалыптастырушы жұмысты ұйымдастыру және жүзеге асыру үшін "Өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту бойынша практикum" әзірленіп, өткізілді.

Семинардың мақсаты: болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінде өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту процестерін қалыптастыру. Практикумның міндеттері:

1. Студенттердің кәсіби Мен бейнесін кеңейту;
2. Өзін-өзі дұрыс түсінуді дамыту, өзін-өзі бағалау мен позитивті өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға ықпал ету;
3. Басқа адамдарды білу қабілеті мен қажеттілігін дамыту;
4. Өзін-өзі дамытуға қажеттілігін қалыптастыру.

Практикумды өткізу барысында қойылған мақсаттарды іске асыру және қойылған міндеттерді шешу үшін біз мынадай тәсілдерді пайдаландық: өзін-өзі диагностикалау, интроспекция, өзін-өзі бақылау, рөлдік ойындар, ойын жаттығулары.

Практикум сабақтарын біз белгілі бір схема бойынша өткіздік: ақпараттық бөлім, диагностикалық бөлім, дамытушылық бөлім, үй тапсырмасы. Осы ретте біз, арнайы бағытталған сабақтары өткізілген схеманы сипаттаймыз.

Ақпараттық бөлімде осы сабақта зерттелген ұғымдардың, процестердің, қасиеттердің сипаттамасы келесідей болды: өзін-өзі тану, өзін-өзі тану, өзіндік тұжырымдама, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі қабылдау, өзін-өзі дамыту және т.б. Біз сабақтың ақпараттық бөлігін пікірталас түрінде өткізуге тырыстық, оның барысында студенттер зерттелетін ұғымдар, процестер, қасиеттер туралы не білетінін білдік. Жұмыстың пікірталас формасы сонымен қатар мәселені көру және бөлу қабілетін және жағдайды талдау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Сабақтың диагностикалық бөлігі студенттердің өздері туралы және олардың мүмкіндіктері туралы түсініктерін кеңейтуге бағытталған және тесттер, сауалнамалар, диагностикалық әдістер, зерттелетін

сапаның немесе қасиеттің даму деңгейі арқылы студенттердің өзін-өзі диагностикалауын қарастырды.

Дамытушы бөлікке рөлдік ойындар, жеке әлеуетті ашуға және өзін-өзі ашуға жағдай жасауға, өзіне деген сенімділікті дамытуға, позитивті өзін-өзі ұстауға, өзін-өзі қабылдауға, өзін-өзі бағалауды түзетуге және т. б. жағдай жасауға бағытталған ойын жаттығулары кірді.

Үй тапсырмаларын орындау студенттердің өзін-өзі талдау, өзін-өзі бақылау, өзі туралы шағын эссе жазу, мамандыққа деген көзқарасы, практикалық жаттығуларын жасауын қамтиды.

Өзін-өзі бейнелеу шекарасын кеңейту және кәсіби өзін-өзі тану тұрғысынан өз мүмкіндіктерін түсіну үшін өзін-өзі тану контекстінде диагностика мен өзін-өзі диагностикалау үнемі жүргізілді: жеке қасиеттердің ауырлық дәрежесін бағалау, өзін-өзі тану тұжырымдамасын диагностикалау, саралау әдісін қолдана отырып өзін-өзі бағалауды зерттеу, өзін-өзі бағалауды зерттеу, өмірлік құндылықтарды зерттеу. Осы мақсатта студенттерге әртүрлі ойын жаттығулары ұсынылды: "Менің бөлігім", "Өзін-өзі бағалау", "Қарсы дәлелдер", "Өзін-өзі таныстыру", "Күшті жақтар", "Өзіне деген сенімділік", "Бетпердесіз" және басқалары. Мысалы, "Кедергі" жаттығуы студенттердің кәсіби мақсаттарға жету жолындағы кедергілерді түсіну мақсатында, "Өз әлемінді жаса" жаттығуы - жеке қасиеттердің икемділігі мен ұтқырлығы дәрежесін түсіну мақсатында өткізілді.

Әсіресе студенттердің "Мен кімін?" сабағындағы жұмысы маңызды орын алды, өйткені ол кәсіби өзін – өзі танудың танымдық компонентінің болашақ кәсіби қызмет үшін маңызды жеке қасиеттерін түсіну мен кәсіби бейненің толықтығы сияқты көрсеткіштерін қалыптастыруға бағытталған. Бұл сабақ бір уақытта студенттерді өздерінің жеке қасиеттерін түсінуге, оған деген көзқарасын білдіруге және қажет болған жағдайда түзету тәсілдерін анықтауға бағыттады.

Практикум сабақтары барысында кәсіби өзін – өзі танудың аффективті компонентін қалыптастыру мақсатында біз бастауыш мектептің болашақ мұғалімдерінің «Идеалды мен» мен «Шынайы менін» зерттедік. "Өзін-өзі бағалауды зерттеу" сабағын өткізу барысында студенттер рейтинг әдісін қолдана отырып, өзін-өзі бағалаудың жеткіліктілік деңгейі туралы мәліметтер алды. Деректерді талдау көрсеткендей, студенттердің жартысына жуығы (46,8%) өздерінің шынайы болмысына қанағаттанбайды, ал олар өздерінің "кемшіліктерін" болашақ мұғалім ретінде қойылатын талаптармен нақты байланыстырады, талаптарды стандарт ретінде қарастырады. Алайда, өзі туралы барабар идеялардың жеткіліксіз қалыптасқанына қарамастан, студенттердің бұл санаты оң өзін-өзі бағалау үшін маңызды сипаттамаларды анықтайды: олардың кемшіліктерін тану, олардың маңыздылығы мен өзіндік ерекшелігін өзін-өзі тану, белгілі бір қызмет түрлерінде жетістікке жету, өзін-өзі дамыту бағдарламасының көрінісі. Біздің бақылауларымыз студенттердің өзін-өзі бағалауы неғұрлым сәйкес болса, сабақ барысында неғұрлым белсенді және сәтті болса, сұрақтар қойып, пікірталасқа түседі, яғни олар өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту әдістерін белсенді меңгеріп, осы қызмет түріне қызығушылық танытатынын көрсетті.

Семинар барысында біз студенттердің идеалды мұғалімнің бейнесін ұсынуы арқылы мен – «Идеалды мен» мен «Шынайы меннің» байланысын анықтадық. Идеалды мұғалімнің бейнесін зерттеу "Бастауыш мектептің идеалды мұғалімінің портреті" практикумында өтті. Үй тапсырмасын орындай отырып, студенттер "бастауыш мектептің мінсіз мұғалімі" шағын эссе жазды, содан кейін сабақта жазбаша эссе негізінде идеалды мұғалім ие болуы керек ең маңызды 10 қасиеттің тізімін жасау ұсынылды, яғни бастауыш мектептің идеалды мұғалімінің ұжымдық бейнесі алынды. Содан кейін әр студент идеалды мұғалімнің жеке қасиеттерінің ұйымдастырылған тізімінде осы қасиеттердің ауырлығын атап өтті. Айта кету керек, бұл әдіс мектеп сабақтарын көргеннен кейін жүргізілді, сондықтан студенттердің "идеалды" мұғалім туралы пікірлері дерексіз емес, бірақ нақты педагогикалық процестің болашақ мамандары ретіндегі бақылауларының нәтижелеріне негізделген.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

1-кесте-бастауыш сынып мұғалімінің бейнесі

Бастауыш мектептің идеалды мұғалімінің бейнесі беру, студенттер			Студенттердің сапаларының айқындылығы			
Дәрежесі	Идеалды мұғалімнің қасиеттері	Сайлау саны %	Білдірілуі %	Апталық шамада %	Жоқ %	Жауап беруге киналамын %
1	Балаларға деген махаббат	100	89,5	7,3	1,2	2

2	Өз кәсібіне деген сүйіспеншілік	82,3	59,1	36,4	4,5	
3	Жоғарыкәсібилік	78,1	15,6	24,3		60,1
4	Әділдік	73,5	80,3	17,4		2,3
5	Білу, педагогика және психология	56,2	51,2	39,1	5,4	4,3
6	Сыртқы келбеті	52,5	61,7	34,3	2	2
7	Балаларды қызықтыру қабілеті	49,6	56,1	41,8		2,1
8	Өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу	36,3	38,4	41,6	7,3	12,7
9	Мейірімділік	32,1	79,6	18,4		2
10	Балаларды түсіну қабілеті	27,3	49,5	46,2		4,3
11	Галапшылдық	24,6	62,5	37,5		
12	Жауапкершілік	21,8	28,6	47,1		24,3
13	Мінез-құлық мәдениеті	18,2	51,1	39,2	5,4	4,3
14	Сенімділік	17,4	55,5	39,5	2,3	2,7
15	Шыдамдылық	14,9	27,4	65,5	7,1	
16	Әзілдесе алуы	14,5	73,2	20,5		6,3
17	Жауапкершілік	12,7	38,5	41,4	7,7	12,4
18	Оқушы үшін дос болу мүмкіндігі	10,5	55,1	40,3	2,3	2,3
19	Шығармашылық қабілеті	8,5	32,1	47,3	11,1	9,5
20	Бастамашылық	6,4	28,1	47,8		24,1

Кестеде келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, студенттер мен – «Идеалды мен» мен «Шынайы мен» арасында сәйкессіздік бар екенін атап өткен жөн. Бұл жоғары кәсібилік (24,3%), өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу (41,6%), шығармашылық қабілеті (47,3%), шыдамдылық (65,5%), бастамашылық (47,8%), жауаптылық (41,4%), жауапкершілік (47,1%) сияқты қасиеттерді бағалауда айқын көрінеді.

«Шынайы мен» мен «Идеалды мен» арасындағы келіспеушілікті еңсеру және өзін-өзі бағалауды қалыптастыру мәселесін шешу үшін семинар сабағында біз келесі әдістерді қолдандық:

- ✓ "Өзін-өзі таныстыру" (мен бейнесін, оның негізгі бағыттарын ашу);
- ✓ "Өзіңіз туралы айтыңыз;
- ✓ "Мен неге бастауыш сынып мұғалімі мамандығын таңдадым?";
- ✓ "Менің өмірімдегі мұғалім";
- ✓ "Менің кәсіби таңдауыма әсер еткен оқиғалар";
- ✓ "Менің болашақ мамандығым туралы не білемін";
- ✓ "Мені не қызықтырады және мұғалімнің жұмысына не қызықтырмайды";
- ✓ "Өзін-өзі қабылдауға үйрету";
- ✓ "Өзіңнің идеалды моделін қалыптастыру";
- ✓ "Өзіне деген сенімділікті дамыту" сабақтарын өткізу барысында біз өзім – «Шынайы мен» және «Идеалды мен» арасындағы сәйкессіздікті жеңуге, оң өзін-өзі бағалауды, барабар өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға, теріс қатынасты тудыратын жеке қасиеттерді түзетуге бағытталған жұмыс жүргіздік.

Практикум өткізу барысында студенттердің жұмысқа деген көзқарасын анықтау мақсатында сауалнама жүргіздік. Алынған мәліметтер негізінде студенттердің көпшілігі практикум өткізу барысында пайдаланылған жұмыс түрлеріне оң жауап берді (85,9%), студенттердің 51,9% практикум сабақтарының өзі туралы және өзіне деген көзқарасына елеулі әсерін мойындайды және студенттердің 41% практикум жеткілікті әсер етті деп санайды.

Семинар барысында студенттердің өздері туралы білімдері үнемі жинақталып, өздеріне деген барабар көзқарас қалыптасты, осылайша кәсіби өзін-өзі танудың танымдық және аффективті компоненттері күшейе түсті. Семинар сабақтарының тиімділігін анықтау үшін біз қалыптастырушы жұмысқа дейін және одан кейін танымдық және аффективті компоненттердің қалыптасу деңгейін салыстырдық.

Эксперимент нәтижелері бойынша сандық деректерді талдау болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби өзін-өзі тануының танымдық компонентінің қалыптасу деңгейінің өсуі туралы

айтуға мүмкіндік береді. Бұған дәлел, біріншіден, төмен деңгейдегі студенттер санының 21,1% - ға төмендеуі. Кәсіби өзін-өзі танудың танымдық компонентін қалыптастырудың жоғары деңгейі бар студенттер саны 18,7% - ға өсті. Кәсіби өзін-өзі танудың танымдық компонентін қалыптастырудың орташа деңгейіндегі студенттер саны 2,4% - ға артты. Кәсіби өзін-өзі танудың танымдық компонентінің индикаторларындағы сапалық өзгерістерді атап өткен жөн: студенттердің жеке тұлғалық қасиеттері туралы идеялары кеңейді, болашақ кәсіби педагогикалық іс-әрекет үшін маңызды қасиеттерін сипаттауда хабардарлық пен анықтық, студенттердің өзін-өзі сипаттауы әр түрлі, жеке сипатта. Позитивті тұрақты өзін-өзі қарым-қатынас контекстіндегі көрсеткіштер өзгерді: өзіне деген теріс өзін-өзі қарым-қатынас деңгейі төмендеді және жеке тұлға ретінде өзіне деген қызығушылық артты.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби өзін-өзі тануының аффективті компонентінің қалыптасу деңгейінің өскенін атап өткен жөн. Төмен деңгейде оқитын студенттер саны 8,1% - ға, орта деңгейде 5,3% - ға азайды. Тиісінше, кәсіби өзін-өзі танудың аффективті компонентін қалыптастырудың жоғары деңгейі бар студенттер саны 13,4% - ға артты. Бұл өзгерістер, ең алдымен, олардың кәсіби маңызды жеке қасиеттерін өзін-өзі бағалаудың жеткіліктілігінде сапалы түрде көрінді.

Осылайша, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуының мақсатты қалыптасуы кәсіби өзін-өзі танудың танымдық және аффективті компоненттерінің қалыптасу деңгейінің өсуіне ықпал етті.

Қорыта келе, еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Maralov, V.G. *Osnovy samopoznaniya i samorazvitiya*. – М.: Akademiya, 2002 – 256 s.
2. Mitina, L.M. *Psihologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelya*. – М.: Akademiya, 2004. – 320 s.
3. Prokop'eva, E.V. *Professional'naya Ya - koncepciya psihologov (nachal'nye etapy professional'nogo stanovleniya): Dis. ... kand. psihol. nauk*. – Rostov-n/D., 2000. – 166 s.
4. Almeshova, Zh. K. *Bolashaq mұғalimderdiң kәsibi qұzyrettiligin qalyptastyrudың zыlymi – pedagogikalық negizderi / Zh. K. Almeshova. — Tekst : neposredstvennyj // Molodoj uchenyj. — 2014. — № 4.1 (63.1). — S. 31-33.*
5. Zhigitbekova B.D. *Оқыту үрdisinde psihologiyalyқ treningti қoldanu // Abaj atyndaғы ҚазҰПУ-нің habarshysy. «Psihologiya» seriyasy, 2017. — S.36-39.*
6. Zhigitbekova B.D., Kanaeva S.T. – *Тоқтық psihologiyalyқ trainingtegi psihogimnastikanың орны zhәне rөli // Abaj atyndaғы ҚазҰПУ-нің habarshysy. «Psihologiya» seriyasy, №4(53), 2017. — S.61-66.*